

LETTERGREPEN

Splitsen in lettergrepen

Normaliter laat je woorden met meer dan één lettergreep niet splitsen, toch moeten de kinderen het splitsen van woorden leren. Als kinderen met de hand schrijven kunnen ze het afbreken op het einde van een regel vermijden door in te schatten of een woord al dan niet nog op de regel kan. Willen ze het woord graag afbreken, dan kun je hen daarbij helpen door individueel uit te leggen hoe ze dit kunnen doen. Een tekstverwerker kun je zo instellen dat je nooit hoeft af te breken. Er is slechts één tekstvorm waarbij meerlettergrepige woorden altijd gesplitst worden, namelijk de liedteksten. Om het splitsen te oefenen geef je dus best liedteksten van gekende Nederlandstalige liederen. Houd er wel rekening mee dat het splitsen van liedteksten niet altijd conform de afbreekregels is. Zo splits je in een liedtekst het woord *olifant* in *o-li-fant* (= drie lettergrepen), terwijl het volgens de afbreekregels *oli-fant* moet zijn omdat je nooit een klinker apart zet bij het afbreken. Bijvoorbeeld:

Kom mee naar bui-ten al-le-maal, dan zoe-ken wij de wie-le-waal.
En ho-ren wij die mu-zi-kant, dan is zo-mer weer in 't land.
Doe-del-joe-hoe klinkt zijn lied, doe-del-joe-hoe klinkt zijn lied,
doe-del-joe-hoe en an-ders niet.

In de lessen aardrijkskunde van de vijfde en zesde klas liet ik enkele nationale hymnen en volks- en streekliederen opschrijven, zingen en op instrumenten spelen. Zo leerden de kinderen hoe ze een lied konden noteren.

- Eerst de notenbalken tekenen.
- De sleutel en de voortekening (kruisen, mollen) tekenen.
- De tekst onder de notenbalken zetten. Alle woorden gesplitst.
- De noten op de notenbalk tekenen, exact boven elke lettergreep.
- De maatstrepen tekenen.

Na het noteren: zingen en op de blokfluit (en andere instrumenten) spelen.

In rekenlessen kun je de kinderen rekensommen laten maken aan de hand van gesplitste woorden.

Omdat de bewerkingstekens hun eigen kleur hebben is het onderscheid tussen het verbindingsstreepje (-) en het streepje voor min (−) duidelijk. Je kunt het verbindingsstreepje ook vervangen door een punt op dezelfde hoogte als het streepje. Bijvoorbeeld:

$$\begin{aligned} \text{va} \cdot \text{der} &= 2 + 3 = 5 \\ \text{si} \cdot \text{naas} \cdot \text{ap} \cdot \text{pel} &= 2 + 4 + 2 + 3 = 11 \\ \text{boe} \cdot \text{ken} &= 2 \times 3 = 6 \text{ (tweemaal drie letters)} \\ \text{pop} \cdot \text{pen} &: 2 = 3 \text{ (poppen gedeeld door twee)} \\ \text{ko} \cdot \text{ning} &= 2 + 4 = 6 \\ \text{va} \cdot \text{der} + \text{moe} \cdot \text{der} &= 2 + 3 + 3 + 3 = 11 \end{aligned}$$

Het kan ook zonder de verbindingsstreepjes. Nu moeten de kinderen zelf (in gedachten) splitsen, want het woord dat na aftrek van het gevraagde aantal letters overblijft moet betekenisvol zijn.

$$\begin{aligned} \text{aardappel} - 4 &= 5 \quad \text{of} \quad \text{aardappel} - 4 = \text{appel} \\ \text{aardappel} - 5 &= 4 \quad \text{of} \quad \text{aardappel} - 5 = \text{aard} \end{aligned}$$

Meestal gaf ik zulke opgaven zonder er uitleg bij te geven om de kinderen zelf te laten beslissen hoe ze dit oplosten. Sommigen zagen er onmiddellijk een rekensom in, anderen maakten er dit van: va+der +

moe+der = kindje, wat vanzelfsprekend ook een correct antwoord is. Het voordeel van deze oefeningen is dat je over rekenen en taal in gesprek kunt gaan met de kinderen.

Open en gesloten lettergrepen

Het Nederlands heeft wat zijn spelling betreft een probleem dat andere talen niet in dezelfde mate kennen. In onze taal moet je – als je schrijft – voortdurend rekening houden met open en gesloten lettergrepen, omdat de spelling daarvan afhangt. Wil je het woord *spelen* schrijven, dan moet je, terwijl je schrijft, in gedachten het woord splitsen: *spe-len*. *Spe* is een open lettergreep waarin je bij het lezen ervan een lange klank hoort, dus hoef je maar één *e* te schrijven. Als je nu het woord *spellen* wilt schrijven, splits je het woord in gedachten op in twee klankgroepen, namelijk *spe-len* [sp -l]. Maar als je dat zo opschrijft, dan zal de lezer *spelen* [spe:l] lezen. Dat is niet de bedoeling, dus om de lezer te helpen ga je ervoor zorgen dat de *e* in de eerste lettergreep zeker als een korte klank gelezen zal worden. Dus moet je van de open lettergreep een gesloten lettergreep maken. Dit doe je door de letter *e* af te dekken met een medeklinker, liefst met dezelfde medeklinker waarmee de tweede lettergreep begint of je krijgt een ander woord. Dus schrijf je: *spellen*. Als je *spellen* [sp -l] leest, hoor je slechts één //, ook al staan er twee. De enige reden waarom je dit allemaal doet is om de lezer tegemoet te komen en hem niet op het verkeerde been te zetten. Maar er gaat wel een hele denkoefening vooraf bij het spellen van zulke woorden. De lezer heeft het gemakkelijk, de schrijver niet.

Nu kun je toch moeilijk van een kind in de tweede klas verwachten dat het die redenering al schrijvend toepast. Dus gaan leerkrachten en handboekenmakers het op een andere manier aanpakken. Nemen we even de lange klank in een open lettergreep.

Wat is de regel?

In de Leidraad van de Woordenlijst Nederlandse Taal (het Groene Boekje) staat:

Verenkeling van lange klinkers in een open lettergreep.

Een lange klinker wordt in een gesloten lettergreep geschreven met twee tekens, in een open lettergreep met een enkel teken.

BAS KUNSTLER SCHRIJFT

Het gaat om de lange klinkers /aa/, /ee/, /oo/ en /uu/. We schrijven dus oo in de gesloten lettergreep boom, maar o in de open lettergreep bo-men. Deze regel geldt niet voor de /ie/.

Wat betekent het woord ‘verenkeling’ in deze regel? Het betekent dat het dubbele klinkerteken herleid wordt tot één teken. Als je het over verenkelen hebt, wil dit zeggen dat je uitgaat van een woord dat twee tekens gebruikt voor één klank zoals in het woord boom. Zet je het woord in het meervoud, dan moet je de oo verenkelen, want bo- is een open lettergreep.

Wat is een open lettergreep? In de *Toelichting op de Leerlijn Spelling*, opgesteld door de Scholengemeenschap Steinerscholen Basisonderwijs in Vlaanderen staat heel fantasievol:

Een open lettergreep laat zijn klinkers aan één kant vrij zingen.

Er staat helaas niet bij aan welke kant er vrij gezongen wordt. Wat vrij zingen betekent, staat er ook niet en dat een open lettergreep op meer dan één klinker eindigt, lijkt me ook al heel bijzonder. Het wordt daarmee een zeer cryptische omschrijving van het begrip open lettergreep. Van Dale is dan toch wat duidelijker. Wat is een lettergreep?

Een lettergreep is elk van de groepen waarin een woord bij het spreken of schrijven kan worden verdeeld. Open lettergrepen eindigen op een klinker; gesloten lettergrepen gaan uit op een medeklinker.

Verenkelen krijg je dus als je een enkelvoudig woord met een lange klinker (/aa/, /ee/, /oo/ en /uu/) in een gesloten lettergreep in het meervoud zet waarbij de lettergreep waarin die lange klinker zich bevindt een open lettergreep wordt. Dus zoals in deze woorden:

schaap scha-pen;
veel ve-le;
boom bo-men;
duur du-re.

Als je de regel nauwgezet volgt, ga je dus zo te werk:

schaap schaa-pen scha-pen;

veel vee-le ve-le;
boom boo-men bo-men;
duur duu-re du-re.

In de schriften van tweedeklassers zie je dat men dit zo doet op school, want je vindt daar zulke woordenrijen.

Sommige methodes willen de kinderen tegemoetkomen door er een fantasievolle term aan te koppelen. Soms mag er een vogeltje gaan vliegen (één klinkerteken mag weg). Soms haalt men er – om de kinderen bang te maken of dieven in een goed daglicht te stellen? – een letterdief bij; een lieve dief die u helpt bij het spellen. Men laat de kinderen dus eerst een fout schrijven om die in de volgende stap te verbeteren. Het is echter helemaal niet zinvol om kinderen fouten te laten schrijven, daarom kun je beter een andere oplossing zoeken.

Als je nu eens bij het leren schrijven en lezen vertrekt van het meervoud van deze woorden, dan hoeft je helemaal geen dief in huis te halen of een vogel te laten vliegen. Dan kun je te werk gaan zoals bij de verdubbeling van de medeklinker en krijg je dit:

apen aap
beren beer
bonen boon
vuren vuur.

Bij deze werkwijze hoeft je de woorden niet te splitsen en hoeft je zelfs niet te spreken over open en gesloten lettergrepen, want kinderen zien onmiddellijk dat als ze *ap* schrijven er geen aap staat. Ze hoeven dus niet eerst een fout te maken. Terwijl het andersom veel moeilijker is. Als je van *aap aapen* maakt, dan klinkt dit woord *aapen* bij het lezen hetzelfde als *apen* en is het veel moeilijker om de kinderen duidelijk te maken dat *apen* slechts één a nodig heeft. Door van *apen* naar *aap* te gaan maak je het voor de kinderen in de eerste en de tweede klas heel wat makkelijker om foutloos te schrijven. In de derde of de vierde klas kun je dan de spellingregel over de lange en korte klanken in open en gesloten lettergrepen geven, maar verwacht niet dat de kinderen aan de hand van die regel foutloos zullen schrijven.

De *Alfabetcode* hanteert hiervoor een codeerpatroon dat de kinderen moeten memoriseren en dus ook moeten toepassen tijdens het schrijven.

De methode gaat uit van woorden met in de tweede lettergreep een stemloze /e/ die ik op andere plaatsen in dit boek noteer als / /. Zo oefenen de kinderen het rijtje *abe, ade, afe, age, aje, ake, ale, ame, ane, ape, are, ase, ate, ave*, met de klemtoon op de eerste lettergreep om woorden waarin deze klinker-medeklinkercombinaties voorkomen correct te schrijven.

De methode *Zo leer je kinderen lezen en spellen* houdt meer van fantasie dan van rijtjes dreunen en komt af met klankvoeten, klanktenen, letter- of tekendieven, dubbelzetters en andere onzin om het de kinderen nog wat moeilijker te maken. Bij het schrijven moeten de kinderen dan steeds het volgende rijtje in gedachten aflopen:

'Klankvoetenwoord. (klankvoeten = klankgroepen)

Klankvoet is ...

Klankteen is ...

die woont in de ...straat

... is de baas en die ...'

Wil je dus het woord *lopen* schrijven dan gaat dit zo:

'Klankvoetenwoord (lopen bestaat uit twee klankvoeten)

Klankvoet is loo.

Klankteen is oo

die woont in de lange klankstraat,

tekendief is de baas en die haalt een stukje van de /oo/ weg.

Begin met deze methode maar eens een opstel te schrijven; voeten, tenen, straten en dieven dwarrelen door het hoofd van de jonge schrijver en schrijfster.

Als een kind problemen heeft met spellen en al schrijvend daarin niet beter wordt, ga dan tenminste voor een rechttoe rechtaan methode zoals de *Alfabetcode*.

Verdubbeling van de medeklinker

Bij de verdubbeling van de medeklinker na de korte klinkers (/a/, /e/, /o/ en /u/) kun je ook maar beter van het meervoud of de verbogen vorm uitgaan, want dan hoeft je niet veel uitleg te geven. Van *bakken* maak je toch vanzelfsprekend *bak*, geen kind dat eraan denkt om *bakk* te schrijven. Oefen dus in de eerste en tweede klas eerst de meervoudsvorm en de verbogen vorm en ga dan over naar de enkelvoudsvorm en onverbogen vorm. Dus zo:

hakken hak
 zeggen zeg
 volle vol
 bussen bus

Als kinderen dit op deze manier leren, hebben ze ook geen probleem met woorden als bakker, visser, lekker enz. want de verdubbelde medeklinker is het uitgangspunt. De uitleg van de spellingregel geef je in de derde of vierde klas, want de regel moet wel gekend zijn tegen de tijd dat de vervoegingen eraan komen. Als je de stam van een werkwoord moet zoeken, moet je de stam ook aanpassen aan de spellingregel.

Een voorbeeld.

De stam van het werkwoord *maken* is *maken* zonder de uitgang *-en*: dus *mak*. Maar de stam is niet met een korte klank zoals in [m k], maar met een lange klank zoals in [m :k] en in een gesloten lettergreep schrijf je de lange klank met twee klinkertekens, dus *maak*. Zo is de stam van *gluren* niet *glur* maar *gluur*. De stam van *wissen* is niet *wiss*, maar *wis*, want de dubbele medeklinker is hier voor niets nodig aangezien er geen tweede lettergreep volgt.

Terzijde en te vermijden:

In een vierde klas hoorde ik een leerkracht uitleggen hoe de kinderen de stam van een werkwoord konden vinden: 'Je vindt de stam van het werkwoord door *ik* ervoor te zetten.' Toen kwam de vervoeging met de eerste persoon en de leerkracht zei: 'De eerste persoon (ik) is gelijk aan de stam van het werkwoord.' Dit is een mooi voorbeeld van een cirkelredenering en verklaart dus niets.

De *Alfabetcode* gaat uit van de enkelvoudsvorm van woorden, maar haalt er de begin- en eindmedeklinkers af. Je vormt dan het meervoud door een uit het hoofd geleerde rij op te dreunen.

Hoe maak je van *hak hakken* en niet *haken*?

Hoe maak je van *bek bekken* en niet *beken*?

Hoe maak je van *blik blikken* en niet *bliken*?

Hoe maak je van *stok stokken* en niet *stoken*?

Hoe maak je van *ruk rukken* en niet *ruken*?

Door in gedachten het ingedramde rijtje *akke-ekke-ikke-okke-ukke* op te zeggen. *Hak* wordt dus *hakken* enz. Als een kind het woord *sokken* wil

schrijven, zegt het in stilte de rij *akke-ekke-ikke-okke-ukke* op en schrijft dan *sokken* met *kk*. Zo gaat het ook met *amme-emme-imme-omme-umme* om het woord *hammen* te schrijven en met *appe-epe-ippe-oppe-uppe* om het woord *stoppen* te schrijven, enz. Meestal foutloos dus. Maar ik hoop dat de kinderen deze dreunrijtjes niet hun hele leven meedragen, maar dat ze op tijd inzicht krijgen in het waarom van die dubbele medeklinkers en de dreun een dreun kunnen geven.

Zo leer je kinderen lezen en spellen gaat liever weer de straat op en raadt de volgende gedachtegang aan om het woord *zitten* te schrijven:

Klankvoetenwoord (*zitten* bestaat uit twee klankvoeten)

Klankvoet is zi.

Klankteen is i.

die woont in de korte klankstraat,

dubbelzetter is de baas en die zet dezelfde medeklinker er nog een keer bij.

Zo ingewikkeld kun je het dus ook maken. Het gevolg daarvan is dat je op open schooldagen schriften ziet waarin ondanks dit denkproces er toch heel wat fouten te vinden zijn. Als het echt niet anders kan, geef me dan maar *atte-ette-itte-otte-utte* van de *Alfabetcode*.

Alle andere spellingregels die je in de Leidraad van het Groene Boekje vindt, kun je ad hoc uitleggen. Speciale spellinglessen zijn in de eerste en de tweede klas niet nodig als je voldoende stelopdrachten geeft. Aan de hand van de vragen die de kinderen stellen in verband met spelling kun je individueel uitleg geven. Aan het ene kind kun je de spellingregel geven, aan het andere vertel je dat volwassenen dit zo schrijven en dat dit nu eenmaal de afspraak is. Je past je uitleg aan het kind aan, het ene heeft graag het houvast van een regel en is in staat om die toe te passen, het andere vindt meer houvast bij het nadoen van de volwassenen, bij het goede voorbeeld dus. Dat voorbeeld kan trouwens ook bij henzelf gevonden worden. Als een kind het woord *hebben* correct kan schrijven, dan kun je aan dit woord refereren als het kind het woord *webben* wil schrijven. Dankzij de zelfverworven voorbeelden kun je ieder kind bij het spellen helpen. En voeg je op een bepaald moment eraan toe dat de klemtoon bij de beide woorden op de eerste lettergreep ligt – wat je kunt ondersteunen met klappen of stappen of een andere beweging, dan hoef je zelfs geen regel te laten leren.